

Înțeleptul și scribul Israelului modern Haim Sabato

Alep a fost un oraș de înțelepți și scribi, iar înțelepții săi se disting prin profunzimea geniului lor și prin acuitatea intelectului lor. Un înțelept din Alep urăște ostentația sau afecțiunea lipsită de sens și iubește judecata clară. El este parcimonios în vorbire și face din tăcere o virtute... Nu este în natura [lui] să urmeze mulțimea; el își susține opiniile și își cunoaște propria valoare. Sincer și fără să aibă pretenții față de nimeni, el se bucură de o glumă, iar discuțiile sale, chiar și pe teme nereligioase, sunt demne de studiu.

Evreii au fost întotdeauna norocoși în privința înțelepților și scribilor lor. Atât de dinamică a fost civilizația religioasă-națională forjată de Biblia ebraică inspirată de Dumnezeu, încât unii dintre cei mai creativi gânditori și scriitori ai acesteia au continuat să dezvolte și să interpreteze învățăturile sale chiar și, atunci când a fost necesar, în alte limbi și în afara țării lui Israel. Trăind printre națiunile păgâne, evreii au întâlnit și au depășit orice fel de provocări, hrănind în literatura lor mărturia unui popor mereu adaptabil și întărit.

Astăzi, cei mai buni scriitori ebraici continuă să învârtă această poveste, iar unul dintre cei mai buni este israelianul **Haim Sabato**, născut acum 70 de ani la Cairo, în Egipt, dar descendent al unui lung șir de rabini al căror cămin era în Alep, Siria: un oraș identificat de evreii săi cu Aram Tsova din Biblie (una dintre cuceririle lui David).

Despre autor

Ruth R. Wisse este profesor emerit de literatură idiș și literaturi comparate la Harvard și distins senior fellow la Tikvah Fund.

Cartea sa de memorii *Free as a Jew: a Personal Memoir of National Self-Liberation* (Liber ca un evreu: o memorie personală de autoeliberare națională), din care au apărut capitole în Mosaic într-o formă oarecum diferită, a apărut la Wicked Son Press.

Haim Sabato caracterizează el însuși strămoșii săi din Alep și ne spune cât de norocoși suntem să îl avem printre înțelepții și scribii Israelului modern. Deși el însuși nu a văzut niciodată orașul, avea să devină la fel de familiarizat cu topografia și tradițiile sale precum marele romancier ebraic **S.Y. Agnon** (1888-1970) a fost cu orașul său natal Buczacz (cândva austro-ungar, acum în vestul Ucrainei).

Și aici, de la bun început, aș putea la fel de bine să citez asemănarea-cum-compararea dintre acești doi scriitori - de vreme ce Agnon, cel mai în vârstă, este scriitorul cu care Sabato, să aibă viață lungă, a fost comparat instantaneu la prima sa apariție. Ambii bărbați scriu ca moștenitori și legatarii distinșilor lor strămoși, dornici să readucă la viață literară comunitățile lor stinse. Și amândoi sunt suficient de pătrunși de învățătura tradițională evreiască pentru a se inspira fără efort în opera lor din povești

și învățături care se întorc de-a lungul generațiilor până la Sinai, unde israeliții au primit Tora. Ei sunt astfel înțelepți și romancieri într-unul singur.

Dar asemănarea dezvăluie și diferențele, pentru că fiecare dintre ei întruchipează o ascendență distinctă și diferită. De exemplu: nimeni nu l-ar descrie pe Shmuel Czaczkes, scriitorul evreu care în 1908 va adopta pseudonimul S.Y. Agnon, ca fiind "direct și fără pretenții față de nimeni". Mai degrabă, el și-a luat acest pseudonim de la titlul primei sale povestiri publicate, "Agunot", plural de agunah: soția abandonată, dar nici văduvă, nici divorțată, al cărei statut halahic nerezolvat o face să nu fie calificată pentru a se recăsători. Însuși numele reprezenta astfel, în mod simbolic, atât condiția fatalmente instabilă a evreilor altădată tradiționali, cât și neliniștea permanentă a acestui autor evreu modern. În ceea ce privește orașul Buczacz - al cărui nume transfigurat în ficțiunea lui Agnon este Shibush, sau "noroi" - era destul de real, o parte a Galiciei, iar Galitzyaner, evreul galician, era un tip renumit pentru istețime, cu conotații de viclenie și viclenie.

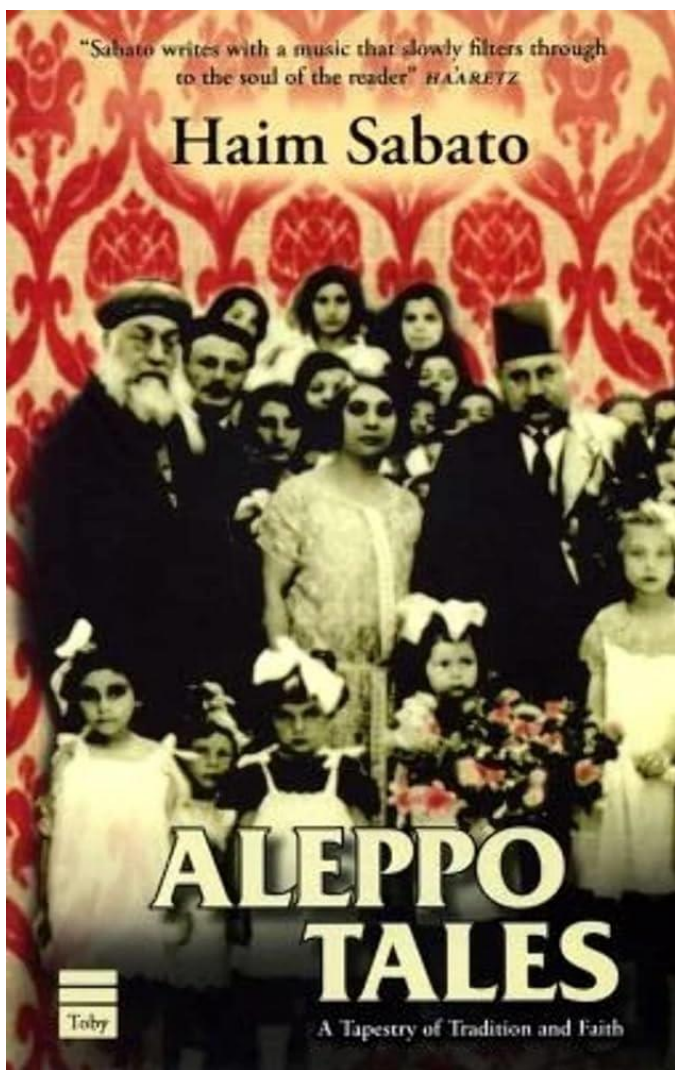
În realitate, citindu-l pe Sabato m-a făcut să realizez că, în deceniile în care am studiat literatura idiș și ebraică din Europa, nu mă gândisem și nu-mi aminteam nici măcar o dată de adjective precum *senin*, cu atât mai puțin de aura de odihnă sabatiană invocată de însuși numele Sabato. Iluminismul european îi lovise pe evreii lui Agnon ca o cometă, creând cutremure care au fost absorbite sau atenuate în diverse moduri, dar care nu au putut fi niciodată ocolite sau eludate. Acea cometă nu a lovit în același mod Orientul Mijlociu arab al lui Sabato. Mai târziu, voi spune ceva mai multe despre ea și despre diferența pe care a făcut-o pentru acești scriitori.

Nu că istoria personală a lui Sabato ar fi fost mai puțin ruptă. Fervoarea antievreiască care a cuprins Siria până în a doua parte a secolului al XIX-lea seamănă foarte mult cu ascensiunea antisemitismului "științific" din Europa de Vest, determinându-i pe bunicii lui Haim să fugă din Alep înainte de Primul Război Mondial. La Cairo, unde familia s-a reinstalat, stimatul său bunic matern, rabinul Aharon Shweka, a înființat o yeshiva, iar acolo familia a rămas în demnitate până când, după înființarea Israelului în 1948, au fost din nou nevoiți să fugă atunci când tatăl lui Haim a fost denunțat ca spion sionist pentru că trăia ca evreu practicant.

În 1957, Haim, în vârstă de cinci ani, și familia sa s-au alăturat sutelor de mii de evrei alungați din țările arabe care s-au refugiat în Israel. Și-a petrecut copilăria într-unul dintre proiectele de locuințe publice din apropierea Ierusalimului, care fusese construit pentru două comunități de imigranți în plină expansiune: Supraviețuitorii Holocaustului din Europa și refugiații din Orientul Mijlociu și Africa de Nord. Proiectul a devenit cadrul lucrării sale ulterioare *From the Four Winds* (2008, traducere în limba engleză, 2010), ale cărei portrete ale rezidenților ashkenazi din proiect sunt redată cu un calm cu totul străin de originale. În mod clar, tânărul Sabato a trăit acest cartier mixt ca pe o introducere sănătoasă a unui imigrant într-o patrie pe care acum trebuia să învețe să o împartă.

Educația riguroasă în Tora a lui Sabato a început acasă cu bunicul și tatăl său și a continuat neîntrerupt la liceul Bnei Akiva yeshiva din Ierusalim. Pe parcursul studiilor sale, a fost expus atât tradițiilor de învățare Mizrahi, cât și Ashkenazi. Mama sa l-a încurajat să citească literatură franceză, iar el citează printre influențele sale literare - pe lângă, desigur, Agnon - figuri mai puțin

importante decât Shakespeare, Cehov și Sholem Aleichem. Dar de departe cele mai puternice influențe au fost sursele biblice, talmudice, liturgice și populare ale evreilor educați din Alep care, asemenea marelui filosof medieval Moise Maimonide, au integrat învățăturile altora în tradiția lor. A urmat apoi cursurile postliceale la o hesder yeshiva: o instituție (tot sub auspiciile Bnei Akiva) care combina învățarea Torei cu serviciul militar. Mai târziu, el însuși avea să co-funde o yeshiva în comunitatea diversă din punct de vedere religios din Ma'aleh Adumim.

În calitate de student la yeshiva, Sabato a început să-și publice ficțiunea, adaptând stilul poveștilor pe care le auzise toată viața, unele dintre ele fiind apoi țesute într-o tapiserie în prima sa carte publicată, Aleppo

Tales (ebraică 1997, traducere în engleză 2004):

Locuitorii din Aram Tsova sunt mândri de orașul lor și nu conținesc să îl laude. Ei sunt la fel de mândri de aerul și de fântânile sale ca și de perspicacitatea comercianților săi; mândri de poezii și de cântăreții, mândri de rugămințile lirice și de Cartea Imnurilor pe care le-au scris, cu scările lor melodice. Locuitorii din Alep laudă mâncarea orașului lor și delicatesele sale...

Prin poveștile noduroase ale familiilor și comunităților, care ajung până la originile lor biblice și înainte de stabilirea în Israel, Sabato taie prin exotism până la nucleul comun al învățăturilor evreiești. Arătându-ne calea spre acest obiectiv luminos, rabinul nu este niciodată departe de scriitor.

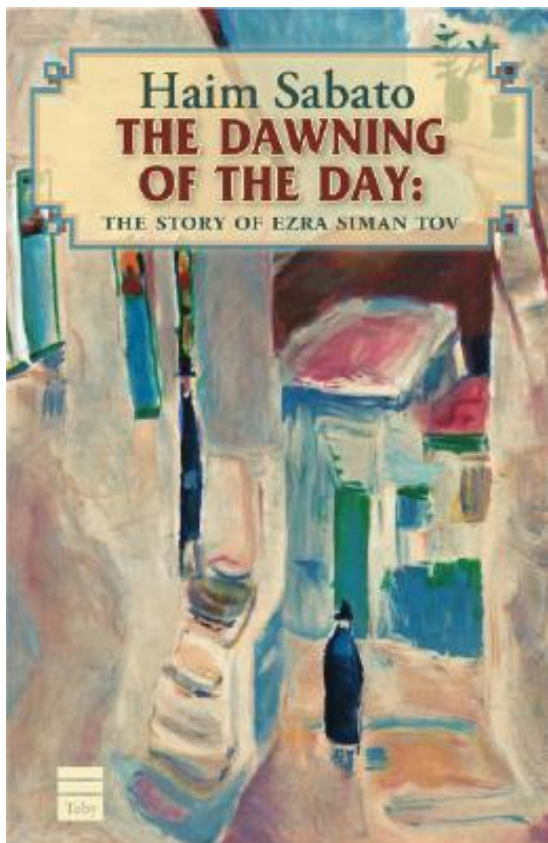
I. Ajustarea vederii

A doua sa carte a fost tot ceea ce nu a fost prima. Urgentă și tulburătoare, *Adjusting Sights* (Tey'um kavanot, 2000; traducere în limba engleză 2003) reverberează din cauza șocului care l-a făcut să o scrie. Haim tocmai terminase antrenamentul de bază în corpul de tancuri al Israelului când, în Yom Kippur 1973, evreii care se rugau în sinagogile lor au auzit sirenele care anunțau o chemare în armată. Deși serviciile de informații israeliene identificaseră manevre militare atât pe frontul egiptean, cât și pe cel sirian, s-a crezut în mod eronat că armatele arabe nu erau încă pregătite pentru un asalt major, după înfrângerea lor atât de recentă din Războiul de Șase Zile din 1967.

Greutatea acestei teribile erori de calcul avea să fie suportată de unități de tancuri precum cea a lui Sabato, care s-au mobilizat instantaneu, dar fără echipamente pregătite

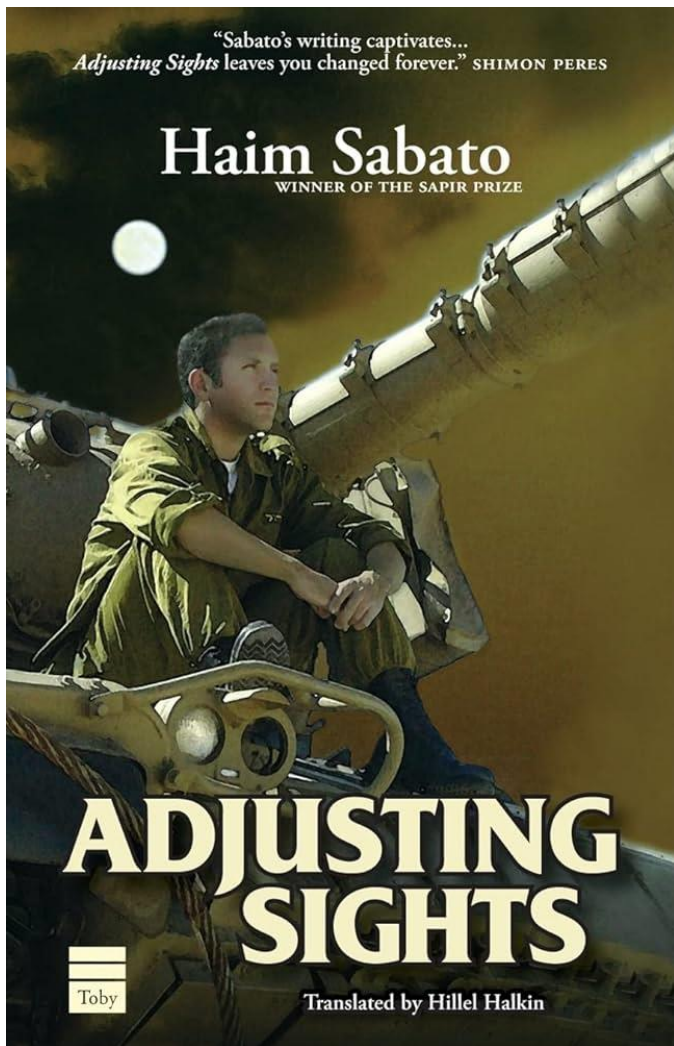
de luptă - în contrast puternic cu cele trei divizii siriene care s-au deplasat în Golan cu 1.400 de tancuri față de cele mai puțin de 200 ale Israelului, cu o disparitate și mai mare în ceea ce privește infanteria și artileria. După ce inițial au pierdut teren, israelienii s-au regrupat și i-au alungat pe sirieni, dar cu pierderi grele.

Mai mare chiar și decât numărul de pierderi a fost pierderea de moral, deoarece această debacle a dat cea mai mare lovitură dată încrederii naționale în sine pe care tânărul stat evreu o experimentase până atunci. După spusele arheologului și comandantului militar Yigal Yadin, nimeni nu și-a imaginat vreodată că un astfel de război, primul în care tații și fiii au fost împreună în acțiune, ar putea avea loc. "Noi - tații - am luptat pentru ca fiii noștri să nu fie nevoiți să meargă la război". Demoralizarea țării era atât de profundă, încât era greu de apreciat faptul că Israelul câștigase decisiv.

Până acum, o mare parte din ficțiunile evreiești despre război bazate pe războiul din octombrie 1973 au expus în diverse moduri incidente de cruzime, au deplâns pierderile, au argumentat drepturile și greșelile istorice, au laudat curajul și au sărbătorit victoria, dar nu cunosc nimic asemănător cu încercarea lui Sabato de a vindeca o națiune rănită. El a scris această carte la mai bine de doisprezece ani după război, când s-a simțit capabil să se scufunde din nou în traumele acestuia și, la fel ca toți ceilalți din țară, a vrut să dea un sens celor întâmplate. Cu această carte și-a adus amprenta sa specială în literatura israeliană.

Comisia de anchetă Agranat fusese înființată imediat după război pentru a investiga ceea ce israelienii numeau ha-Meḥdal, "Greșeala". Mai mult decât un răspuns la protestele civice postbelice sau la apelurile la demisie, a fost nevoia de a determina ce a mers prost: o prioritate existențială pentru o țară care avea să existe doar atât timp cât nu pierdea niciodată un război. În această lucrare de ficțiune bazată pe propria experiență, Sabato pune în paralel activitatea comisiei, urmărind o anchetă personală asupra soartei prietenului său Dov, cu care a plecat în luptă, dar care nu s-a mai întors niciodată. Separat de amicul său, naratorul (fictivul Haim pe care îl voi numi așa) trebuie să afle soarta lui Dov. Căutarea acestei informații dezvăluie cât de haotic, improvizat și cu adevărat amenințător a fost războiul și ce pierderi a făcut dincolo de cei 770 de morți israelieni și peste 2.400 de răniți. Dar, prin relatarea poveștilor acestor soldați, Sabato face ceea ce Comisia nu a putut face, demonstrând cum diferitele părți ale societății israeliene se reunesc în națiunea integrată. Secretul stă în povestire.

Astfel, pe picior de război sau nu, cartea se deschide cu Ȧsuidimii Amshinov dansând la finalul acelei zile fatidice în sfințirea lunii noi. Ȧhaim și Dov sunt atrași în cerc, cântând: *"Așa cum eu dansez în fața Ta, dar nu Te pot atinge, așa să danseze dușmanii noștri în fața noastră și să nu ne atingă și să nu ne facă rău. Fie ca groaza și frica să se abată asupra lor!"*. În acel cartier mixt de evrei Ashkenazi și Mizrahi, prietenia lui Ȧhaim cu Dov, copilul unor imigranți români, pare la fel de naturală ca și insistența vecinilor lor ca cei doi băieți să primească binecuvântarea rabinului lor înainte de a pleca la luptă. La cuvintele: "Fie ca groaza și frica să se abată asupra lor", rabinul din Amshinov adaugă: "Pe ei și nu pe tine".

Acestea sunt cuvintele pe care Ȧhaim continuă să le audă în primele zile teribile

care au urmat - și încetează să le mai audă când află de moartea lui Dov. Odată ce luptele s-au încheiat, îi este teamă că rabinul îl va întreba: "Unde este prietenul tău?". Dar până când află cum a fost ucis Dov (de un obuz care a ratat de puțin unitatea lui Ȧhaim), rabinul Amshinov a murit el însuși. Câtă vindecare mai există vine nu din puterea binecuvântării, ci din soldătenia care s-a făcut în aura ei.

Pentru că acești băieți sunt atât de proaspăt ieșiți de la instrucția de bază și neexperimentați în luptă, ei resimt șocul războiului în toată puterea cuvântului. Ȧhaim este un artilerist. Când își dă seama că nu are nicio speranță de a găsi un calibrator de care are nevoie pentru vizorul său, caută niște ață, întrucât fusese învățat că se poate improviza prin încrucișarea a două ațe, înmuiate în grăsime, peste botul țevii. Dar ofițerii strigă: "Ar trebui să fiți deja pe Înălțimile Golan!", iar graba frenetică nu-i dă timp să o facă.

Ȧhanan și Rami au rămas ascultând. Nu știu dacă i-am convins intelectual. nu încercam. Vorbeam din suflet ca să-i încurajez. Să mă încurajez și pe mine. Ȧhanan s-a uitat la mine și a spus: „Sper că ai dreptate”. După război, mi-a spus: „Te-am invidiat atunci pentru credința ta. Probabil că ți-a făcut lucrurile mai ușoare.” „Nu sunt atât de sigur”, i-am spus.

Nici noi „nu suntem atât de siguri”, deoarece cerințele credinței evreiești pot fi chiar mai grele decât poverile oneroase ale cetățeniei. După război, Ȧhanan și Rami nu s-au simțit personal obligați, așa cum a făcut Ȧhaim cel real, să stabilească o yeshiva care să-i antreneze pe alții ca ei. Pe lângă faptul că relatează cu adevărat despre război, cartea lui Sabato, la fel ca Ȧhaim din acel pasaj, îl situează în eternitatea Israelului.

II Din cele patru vânturi

Războiul de Yom Kippur figurează foarte diferit în romanul din 2008 *Din cele patru vânturi* (Bo'i ha-Ruah), care este scris ca o autobiografie fictivă de către un narator care, de data aceasta, se identifică în mod deschis ca Haim. Situat în cartierul de imigranți în care a locuit în copilărie, romanul este o operă unică de apropiere culturală. Timp de ani de zile, israelienii de origine europeană au încorporat și "integrat" influențele sefarde și mizrahi în muzică, dans, mâncare, cultură populară și obiceiuri religioase. De data aceasta, Sabato sondează "tristetea" așkenazilor pe care îi întâlnește și preia povestea lor.

Fără să își schimbe stilul narativ sau să ridice vocea, Sabato își ajustează privirea pentru a se concentra asupra colegilor imigranți maghiari din proiectul de locuințe care au sosit cu aproximativ un deceniu mai devreme decât familia sa, mulți dintre ei supraviețuitori ai războiului din Europa. El îl evidențiază pe Farkash, pe care l-am putea numi un organizator comunitar, care se împrietenește cu Haim în copilărie și, pe măsură ce recunoaște treptat potențialul de lider al băiatului, îi încredințează încetul cu încetul poveștile vieții sale.

Pe măsură ce Haim învață despre acest vecin, poveștile povestite de acesta se împletesc într-un roman Mizrahi al Shoah-ului. Deoarece Sabato a cules astfel de informații din alte surse, cititorii bine informați pot ști, înainte de Haim, ce orori din trecutul ei pot explica comportamentul ciudat al femeii pe care copiii o fugăresc ca pe o "vrăjitoare". Poate că au citit în altă parte povești precum cea pe care Farkash a auzit-o de la tatăl său, un soldat în Primul Război Mondial, care pe patul de moarte a povestit că a înjunghiat la baionetă un soldat

german inamic doar pentru a-l auzi strigând: "Shma Yisroel, Domnul este Dumnezeu nostru, Domnul este Unul!".

Când Farkash se despovărează de această amintire, el spune: "Povestea tatei m-a rănit la inimă pentru întreaga mea viață. Nu am povestit-o niciodată nimănui. Nici măcar copiii mei nu știu. . . ." Sarcina atribuită lui Haim este de a fi intermediarul care transmite cu sinceritate povestea de nedescris următoarei generații de israelieni, extrăgând o parte din oroare, vinovăție și durere.

Poate o astfel de cunoaștere să consoleze cu adevărat? Poate Sabato să ajute la vindecarea rănilor proaspete, amintindu-ne de ceea ce evreii au îndurat deja și asigurându-ne că pierderile suferite în urma Shoah-ului sunt absorbite? Forța vine în această carte odată cu transfuzia acestor povești în fluxul sanguin al unui popor integrat. În *Ajustarea vederii*, Mizrahi Haim și Dov Ashkenazi sunt uniți prin credința lor în Dumnezeu și în apărarea reciprocă. Aici, Farkash se descarcă treptat în fața lui Haim de amintiri și agonii pe care nu le-ar împărtăși direct copiilor săi pentru a nu le otrăvi viața. Ca un canal de povestire între generații, Haim servește în roman pentru conexiunile pe care Sabato le furnizează prin roman. (Într-adevăr, pot atesta că a fost mai ușor să întâlnesc ororile trecutului evreiesc european prin filtrul blând al lui Sabato decât în zecile de relatări de primă mână pe care le-am citit).

Acest lucru ne aduce înapoi, chiar dacă pe scurt, la relația dintre Sabato și Agnon, a căror asemănare constă în infuzia de surse tradiționale în ficțiunea modernă, dar care diferă în modul în care combină aceste elemente. Pentru că evreii europeni au descoperit "iluminarea" sau Haskalah în ceea ce li se părea a fi culturile

înconjurătoare mai dezvoltate, scriitorii idiș și ebraici au simțit că intră în ceea ce I.L.Peretz numea "beit medrish", casa lor de studiu. Literatura lor a fost un răspuns la ruptura, la înstrăinarea provocată de această tulburare. Agnon este un scriitor modernist care integrează texte și elemente religioase în opera sa. La fel ca marele scriitor fără nume din acest roman, el iubește povestirea tradițională a lui Ezra ca sursă de inspirație pentru lucrurile sale mai complicate.

Scriitorul evreu din lumea arabă nu a cunoscut o astfel de inferioritate. Sabato este încântat să includă ficțiunea modernă ca o nouă formă suplimentară de scriere evreiască. Opera sa integrează ceea ce a fost rupt; el lucrează sub semnul nu al aghiotantului, ci al soției din căsnicia evreiască ideală. El ne face să credem în realitatea a ceea ce am fost crescuți să credem.

Între timp, însă, Ezra Siman Tov, eroul acestui roman, suferă unele dintre aceleași pierderi ca cele înregistrate în ficțiunea din diaspora. La sfârșitul cărții, aflăm în sfârșit povestea fiicei sale, care îi provoacă tatălui ei aceeași agonie nemărginită pe care Chava o provoacă tatălui său, Tevye Lăptarul lui Sholem Aleichem. (Cel al lui Ezra îi urmasa pe misionarii creștini spre o vocație presupus mai înaltă.) Și, deși Ezra este originar din Ierusalim, suferă și el, la o scară mai mică, o strămutare asemănătoare cu cea cu care se confruntă mulți alți evrei din generația sa atunci când cartierul cu casa și locul său de muncă sunt demolate pentru "dezvoltare". Ca să-l trezească atunci când cedează în fața durerii, soția sa îi spune: "Nu-mi spui tu mereu că generațiile vin și pleacă, dar pământul rămâne pentru totdeauna?". (Eclesiastul 1:4) Cugetul soției sale nu îl liniștește imediat, dar acesta este modul în care îndură orice le aduce viața.

Cu alte cuvinte, Ezra continuă să trăiască în bucurie nu pentru că soarta l-a cruțat de experiențele colegilor săi evrei, ci pentru că poartă în el cuvintele și melodia Psalmilor, înțelepciunea lui Maimonide, frumusețile liturghiei, completate de învățăturile regeneratoare ale rabinului local. Sabato ne arată, prin repertoriul său cumulativ, cum poate evreul credincios să continue să întâmpine zorii fiecărei noi zile.

Când i-am menționat fiului meu Billy că lectura lui Sabato m-a expus la înțelepciunea liniștitoare a evreilor din Alep, el mi-a amintit că tot așa procedează și clasicistul și biblistul James Kugel, în abecedarul său *Despre a fi evreu* (1990), îl folosește ca figură de autoritate pseudonimă pe un Albert Abbadi, un înțelept bancher din Alep. În carte, un tânăr american pe cale să se căsătorească îl roagă pe acest prieten de familie să intervină pe lângă părinții săi dezaprobatori și, în schimb, are parte de explicațiile bărbatului, care îi explică de ce nu va face un astfel de lucru și de ce băiatul ar trebui să schimbe cursul. Căutând o astfel de instrucție înțeleaptă într-un cadru evreiesc, Kugel a găsit-o în moștenirea sefardă și mizrahi.

Evreii sirieni ar putea să-și dea ochii peste cap, gândindu-se la atribute mai puțin elogioase asociate tribului lor, dar acestea sunt personaje convingătoare în care avem încredere. Ezra Siman Tov, spălătorul din Ierusalim, ca și Albert Abbadi, bancherul sirian, oferă evreului modern neliniștit un loc de refugiu. În ficțiunea lui Sabato, acel loc binecuvântat se găsește fizic în statul-națiune evreiesc integrat Israel.

AG-Tradus din

<https://mosaicmagazine.com/>

Via Max Tzinman